

Theologiae Moralis Super Decalogum Seu Decem Dei Præcepta Pars ...

Tractatus IV. Præliminaris. Ad Præcepta Secundæ Tabulæ De Justitia, &
Restitutione in communi

Sporer, Patricius

Salisburgi, 1713

Sectio III. Quando restituendum?

Nutzungsbedingungen

[urn:nbn:de:hbz:466:1-59506](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-59506)

lebat restituere pauperibus istius civitatis, & sic ab onere istius restitutionis liberari: perperam; quia in illam summam non magis jus habent inopes, quàm divites, sed tota Communitas: ipsi ergo ætario publico restituenda erit.

117 III. Quando verò damnum illatum est non Communitati ipsi, sed civibus, vel personis particularibus immediatè, ut in bello injusto, deprædatione, vel vastatione oppidorum, vel agrorum; aut si mercatores, caupones, pistores, & similes alios indifferenter defraudârunt mercibus, mensurâ, ponderibus injustis in tali Communitate, vel vicinia, nesciatur autem, quibus in particulari damnum illatum sit, restitutio iterum facienda erit non pauperibus, sed quoad fieri potest, personis læsis. Fiat ergo restitutio aut Magistratui, præsertim Episcopo, aut Confessario, vel viro probo, qui dividant in singulos cives notoriè læsos; aut si ignoti sint huic toti Communitati, vel vicinæ læsæ, aliquod bonum commune faciat, v. g. merces meliores, aut vilius vendendo, aut meliori pondere, vel mensura &c. ut sic, quantum fieri potest, damnum compensetur. Ut ex communi docet Lugo *tom. 1. de just. disp. 6. Sect. 12. n. 148. in simili, vers. Hinc inferatur primò. Tamb. lib. 8. tr. 4. c. 1. §. 3. n. 19.*

SECTIO. III.

Quando restituendum?

SUMMARIUM.

119. *Restitutio interna quoad propositum internum faciendâ est statim mathematicè, seu in puncto, quo quis cognoscit se esse debitorem,*

- 11. Unde non tantum positivè nolens, sed & negativè se habens, seu omittens velle restituere, invito domino continuo peccat toto tempore.
- 12. Talis tamen prolongata rei aliena detentio semper manet idem numero peccatum, quamdiu voluntas non restituendi formaliter, vel virtualiter non interruptitur.
- 13. Restitutio externa, quoad executionem faciendam est statim moraliter tantum, quam primum commodè fieri potest.
- 14. Secus faciendo debitor peccat, & insuper obligatur etiã ad compensandum damnum emergens, & lucrum cessans, seu interesse ordinarium, & extraordinarium.
- 15. Etiam nulla premissa admonitione.
- 16. Nisi in raro casu, quo facile & utiliter mneri potuisset, & monitus non fuit, tunc enim creditor presumitur lucrum, vel damnum illud extraordinarium remisisse.
- 17. Et si debitor ex delicto quandoque ob paupertatem, vel impotentiam excusetur à restitutione ipsius rei, non tamen excusatur ab interesse ordinario, & extraordinario.
- 18. Usque ad n. 136. Quando & quid restituere teneatur possessor bonæ fidei, ubi cognovit non esse alienam?
- 19. Debitor ex contractu obligatur statim moraliter impleto termino in contractu prefixo.
- 20. Gravis dilationis sumi non debet ex mora temporis, sed damno creditoris.
- 21. Quo cessante, differre solutionem etiam juratam veniale tantum erit.
- 22. An & quando liceat terminum solutionis prævenire?
- 23. Debitor ex contractu solutionem culpabiliter differens, obligatur creditori sub mortali ad omne interesse.
- 24. Si culpa sit theologica, & gravis
- 25. Secus, si culpa non sit gravis, aut creditor putetur non esse graviter inditus.
- 26. Si vero creditor sit omnino inditus ad dilationem solutionis ultra terminum, ad hoc ut ei teneat ad interesse, probabilius debeo prius fuisse ab eo admonitus.
- 27. & 145. Qui commodè posset restituere simul totum, non

- satisfacit restituendo successivè per partes; nec cum tali proposito absolvi potest à Confessario;
146. Nisi in raro casu, quo scilicet Confessarius videt eum alio modo omnino non restitutum, nec creditorem notabile damnum pati, & debitorem bona fide ita procedere: aliis non.
148. Sicut nec in articulo mortis quidem absolvi potest debitor non habens propositum restituendi, quam primum commodè poterit.
149. Ad absolutionem tamen conferendam sufficit restitutione mentis, seu propositum in proximum.
150. Qui tamen bis, ter, vel sæpius in aliis confessionibus iustus restituere, non restituit, cum facile potuisset, regulariter absolvendus non est, nisi prius restituit.
151. Sicut etiam non tantum sanus, volens restitutionem differre usque ad mortem, sed nec moribundus absolvi potest, qui cum facile possit, non vult ipse restituere, sed onus restituendi relinquere heredibus.

A S S E R T I O III.

118 **R**estitutio ordinario statim facienda est: Internam quidem, quoad propositum internum statim mathematicè, vel physicè: Externa verò quoad realem executionem statim moraliter tantum, post delictum, notitiam rei alienæ, aut terminum præfixum in contractu impletum, alioquin obligabitur inferre de interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex mora culpabili: nec satisfacit restituens successivè per partes, cum quis possit simul restituere totum. In his sæcùs volens debitor a Confessario moribundum quidem absolvi poterit. Est tota Communis. Ratio generaliter est: quia præceptum restituendi ex natura sua simul (& quidem in sententia Scoti ac aliorum communiori) principaliter est negativum, scilicet non detinere rem alienam: sed

sed natura præcepti negativi est, quòd obliget semper & pro semper: adeò ut in proposito nullo unquam tempore liceat detinere rem alienam invito domino, semper enim peccat contra justitiam, & tò magis, quò diutiùs detinet privando dominum, vel possessorem legitimum usu, & dispositione rei suæ, vel sibi debitæ: ergo restitutio statim faciendæ est post delictum, vel contractum terminatum. Dixi autem ordinariè: seclusa scilicet legitima causa excusante à restitutione statim faciendæ: de quibus universim c. sequenti. Jam explico terminos, & probo per partes.

§. I.

Restitutio interna quoad propositum est faciendæ statim mathematicè.

HOc est, in puncto, quo quis recordatur, & ¹¹⁹practicè cognoscit, se esse rei alienæ debitorem, vel detentorem, concipiendum est propositum restituendi debitum. *Omnes.* Ratio jam dicta est: quia præceptum restitutionis essentialiter negativum, ita obligat pro semper, ut omni momento velle oppositum, peccatum sit: ergo omni momento, adeoque statim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, seu quod idem est, velle restituere. Deinde omni momento tenetur quis cessare à peccato: sed voluntariè detinens alienum invito domino, est in statu peccati mortalis ex genere suo: ergo omni momento, & consequenter statim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, concipiendo propositum internum restituendi. Jam ad

ad discernendum hoc peccatum, maximè in ordine ad confessionem, ita breviter, & distinctè resolvendum.

120 I. Voluntariè detinens rem alienam invito domino continuò toto tempore peccat, non solum quando habet actuale propositum positivum, & voluntatem non restituendi, verùm etiam quando advertens se debere, & posse restituere, negativè se habens, omittit velle restituere: censetur enim ea omissione voluntaria interpretativè, estque contra præceptum restituendi, quòd pro semper obligat, & consequenter, quòd diutius quis seu positivè seu negativè non vult restituere, nec restituit, eò magis aggravatur peccatum extensivè per se, ac etiam intensivè per accidens, si ratione illius moræ, & dilationis domino damnum emergat, vel lucrum cesset, quòd ipsum ad materiam restitutionis faciendæ acrescit: ideòque est circumstantia in confessione sacramentali necessariò explicanda, in communi, & mihi vera Sententia.

121 II. Voluntaria detentio rei alienæ, etiam longissimi temporis semper manet idem numero peccatum, quamdiu manet idem habitualiter propositum non restituendi, seu quamdiu voluntas non restituendi moraliter continuatur, & non interruptur: ita ut quamvis aliquis per annum millies repetat propositum non restituendi physicè valdè interruptum, quamdiu tamen quis mente, & habitualiter ita dispositus manet, ut quoties de restitutione faciendâ cogitat, semper, vel positivè consentiat non restituere, vel negativè se habens omittat velle restituere;

tuere, tamdiu censetur idem habitualiter propositum moraliter continuatum, seu non interruptum, atque ideò idem numero peccatum: in distinctione enim peccatorum non entitas physica actus, sed dispositio voluntatis, ac principalis intentio attendenda est, ut diximus *in materia de peccatis. p. 1. c. 4. Sect. 3.*

III. In voluntaria detentione rei alienæ longi temporis tot committuntur peccata numero distincta, quoties voluntas, seu propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interruptitur. Formaliter quidem interruptitur per pœnitentiam, & formale propositum restituendi: Virtualiter autem interruptitur, quando quis cogitans de non restituendo, vel ulterius detinendo alienum, non vult assentiri, sed aliò mentem studio divertit, ut virtualiter idem agat, ac si retractet malignum non restituendi propositum. Ratio dicti est: quia postquam malignum non restituendi propositum semel interruptum est, & postea rursus reassumitur & voluntariè omittitur restitutio, jam sequentes actus detentionis non ampliùs continuantur moraliter cum priori proposito, neque vi prioris propositi ampliùs fiunt, cum illud jam revocatum sit, & illæque manent per se distincta peccata, ac si priùs propositum nunquam fuisset: ergo tot sunt distincta numero peccata in injusta detentione rei alienæ, quoties propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interruptitur, vel renovatur. Non tamen DD. meritò Confessarium, nominatim Molina *disp. 753.* non debere esse nimis

X 3

scru.

326 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta 2. Tab. Cap. III.*
scrupulosum, & molestum pœnitentibus, inqui-
rendo numerum hunc peccatorum moraliter tan-
tùm interruptorum in detinenda re aliena (sicut
& in aliis peccatis continuatis, ut odio, inimicitia,
luxuria, concubinato &c.) sufficit enim inquirere,
quanto tempore res aliena voluntariè, & culpabili-
ter, scilicet cum facultate restituendi, detenta sit,
tunc enim facilè ex ejus dictis, & circumstantiis,
præsertim confessionum præcedentium numero,
colliget sæpiùs, vel rariùs propositum non resti-
tuendi interruptum esse. Certum autem hic nu-
merum assignare moraliter plerumque impossibile
est.

[123] IV. In diuturna detentione rei alienæ, præter in-
interrupta proposita non restituendi, multi Doctores
etiam alios casus assignant, quibus committuntur
nova distincta numero peccata: utpote, quoties in-
justè detinens videt dominum esse in necessitate rei
sibi debitæ, & indigere illâ, tamen non restituit.
Item quoties domino, vel creditori repetenti non
reddit, cùm tamen reddere possit. Item quoties
magna, & commoda occasio restituendi se offert,
& tamen negligit. Item quoties utitur re alterius,
vel aliena cum nova domini injuria, vel damno, ut si
res utendo deterioretur, velut instrumenta, vestes
&c. vel usus ipse rei pretio æstimabilis sit, ut equi-
tando equo alieno &c. Verùm *P. Navar.* alique
cum *Tannero disp. 4. de just. q. 6. dub. 14. n. 425.*
rectiùs negant, seclusa interruptione propositi, in
iis casibus multiplicari numero peccata, sed esse
solùm ejusdem numero peccati moraliter conti-
nuati

quati circumstantias aggravantes; imò pleræque non necessariò in confessione explicandæ, exceptis, illis, quibus domino rei novum damnum infertur, vel augetur.

§. II.

Restitutio externa, quoad executionem faciendam statim moraliter tantum.

HOc est, quamprimùm moraliter, & commo-¹²⁴ dè fieri potest absque aliquo notabili æquali, vel graviori incommodo proprio restituatis, quàm sit creditori proveniens ex dilata restitutione sui debiti. *Omnes.* Ratio est; quia præceptum restitutionis, licet quatenus negativum est, obliget pro semper rem non detinere, adeoque ad propositum, seu voluntatem internam restituendi, quæ in instanti fieri potest, obligat statim mathematicè; at tamen ut simul affirmativum, præcipit actum externum restituendi, qui actus necessariò requirit moram temporis ad sui executionem, quique variis obstaculis, vel incommodis impediri potest, adeò, ut etiam dominus rei non debeat, vel possit rationabiliter esse invitus, eoque rem suam detineri, quousque moraliter commodè restitutio fieri possit, sine alio graviore, vel incommodo æquali; ideò restitutio realis non potest obligari pro semper, seu statim mathematicè pro tempore indivisibili, sed pro tempore divisibili, quo moraliter commodè fieri potest. Non ergo obligat præceptum restitutionis, quando non adest opportunitas loci, vel temporis; quis enim dicat, aliquem recordatum

suæ obligationis debere ex lecto suo surgere me-
 dia nocte, discedere à prandio, à cœna, exire è Missa
 &c. ad restituendum? quin etiam, seclusa fraude,
 vel dolo, cessante omni impedimento, habitaque
 omnimoda opportunitate, restitutionem modico
 tempore differre unâ, vel alterâ horâ, ait noster Faber
 4. *disp. 15. q. 2. c. 5.* nimis religiosè: aut uno, vel
 altero die, ait Sotus *lib. 4. q. 7. art. 4.* aut unum, vel
 alterum, aut tertium diem, ait *Dicastillus*, apud
 Tamb. *l. 8. Decal. tr. 4. c. 1. §. 6. n. 1.* aut aliquantò
 non adeò longo tempore, ajunt Molina. *disp. 735*
 & Laym. *l. 3. de restit. tr. 2. c. 10. n. 2.* non esse dam-
 nandum peccati mortalis, aut tali absolutionem
 negandam ita volenti differre, dummodo habeat
 verum propositum restituendi, & nullum ex dila-
 tione domino grave damnum emergat: licet enim
 talis dilatio, & detentio injusta sit, injuria tamen
 hæc plerumque gravis non censetur, si nullum inde
 notabile damnum proveniat: idque maximè, quan-
 do obligatio restituendi ex contractu, vel recepta
 descendit, ut mox ampliùs dicam §. 5. Cæterùm
 causas excusantes à restitutione differenda cujusvis
 debiti simul adferemus *c. seq. Sect. 3.* Jam explicem-
 mus seorsim, qualiter restitutio facienda sit *statim*
 moraliter pro diversa ratione debitorum, ex delicto
 formali, ex re accepta, & ex contractu.

§. III.

Statim moraliter post delictum commissum.

125 **R**estitutio debitorum ex delicto formali quo-
 cunque, scilicet injustæ acceptionis, vel dam-
 nifica-

nificationis cujuscunque, facienda est statim moraliter post ipsum delictum commissum, quam primum scilicet absque notabili incommodo fieri potest. *Omnes.* Ratio ex dictis manifesta est: Quod si ergo talis obligatus ex delicto, habita opportunitate restituendi seclusa omni legitima excusatione non restituat, non solum peccat mortaliter, quia est in continua moraliter ablatione, sed etiam tenetur in conscientia domino, vel creditori solvere omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ipsi ex illa mora (quæ in debitore ex delicto semper culpabilis) Ratio generaliter jam dicta est *supra e. 2. sect. 4. §. 6.* Quia nimirum cum dominus ex tua culpa non solum privatus sit ipsa re sua principali, sed etiam passus illud interesse, seu damnum, nisi ei utrumque restituas, non fiet æqualitas iustitiæ cum proximo. Pro pleniori intellectu, aliqua addenda sunt.

I. Hujusmodi damnum emergens, & lucrum cessans communi nomine vocatur *interesse*: quia nimirum domino, vel creditori, ultra carentiam rei suæ, vel debiti eatenus interest rem, vel pecuniam suam non detineri ab alio, præsertim injustè, quatenus ex absentia pecuniæ, vel rei suæ ei damnum aliquod emergit, vel lucrum cessat: ut si habitâ pecuniâ potuisset lucrari tantum, vel non habitâ debuit mutuare cum damno &c. Aliud porrò dicitur *ordinarium*, aliud *extraordinarium*. *Interesse ordinarium* dicitur, quando res ipsa pluris valet uno, vel alio tempore, sive quia res intrinsecè crevit; sic pluris valet equus, vel bos adultus, quam pullus,

pullus, vel vitulus; sive quia ab extrinseco crescit ejus pretium, vel valor. Si ergo priveris hoc lucro rei tuæ, diceris pati interesse, seu damnum ordinarium. *Interesse extraordinarium* dicitur quando provenit lucrum ex extraordinaria domini, vel creditoris opera, industria, negotiatione: ut si ex centum aureis negotiationi expositis lucraretur alios quinquaginta: si ergo hoc lucro priveris ab iniquo detentore, diceris pati interesse extraordinarium.

127 II. Utrumque hoc interesse ordinarium, & extraordinarium tenetur in conscientia compensare possessor iniquus, etiamsi nulla præcesserit admonitio, qua creditor dicat creditori, se ipsius causâ ejusmodi damnum pati, juxta communem DD. apud Dianam p. 1. tract. de contractibus resolut. 87. Ratio est: quia quamvis non admoneatur debitor, tamen totum illud interesse creditor, vel dominus rei subit ex culpa ipsius debitoris, vel possessoris iniqui, quia injustè accepit, & detinet, aut aliter damnificavit. *Adde*, ordinariè illam admonitionem fieri non posse: vel enim ignoratur iniquus possessor, vel si licetur, non datur facilè locus admonitioni; vel si detur, prudenter existimatur admonitio nihil profutura.

128 III. Quòd sitamen in raro casu supponatur domino, vel creditori cognitum esse furem, & posse illum facilè, & utiliter cum spe aliqua ductum admoneri, is tamen non admoneat de suo interesse extraordinario, tunc furem seu possessorem iniquum solùm obligari ad restituendam ipsam rem ablatam, & interesse ordinarium, non item extraordinarium

ordinarium lucri cessantis, vel damni emergentis, omnino probabiliter docent *Azorius*, aliisque cit. *Lugo disp. 18. sect. 2. n. 32.* Ratio est: quia, si potest creditor monere utiliter, & non monet, jam ipse est causa sui interesse, seu damni extraordinarii: nam debitor etiam iniquus non tenetur ad omne damnum undecunq; proveniens, sed ad damnum, quod necessariò causatur ab ipso, nec facillè potest impediri: at in proposito facillè potuisset impedire creditor, si debitorem ita admonuisset *Adde*: si potuit creditor admonere utiliter, & non admonuit, præsumitur remisisse hoc lucrum, vel damnum extraordinarium.

Dico autem semper *utiliter*: nam si debitor ita sit dispositus, ut etiamsi præmonitus fuisset, tamen non solvisset, ideòq; utiliter admoneri non potuit, jam certò obligabitur ad totum interesse: quia tunc non creditor non admonendo, sed ipse debitor, sic malè dispositus re ipsa causa esset totius interesse, seu damni. Quòd si dubius sit, an monitus solvisset, solvat partem interesse pro rata dubii, ait *Lugo cit. n. 33.*

IV. Iniquus possessor, seu omnis debitor ex delicto, etsi quandoque excusetur ob paupertatem, vel impotentiam à restitutione rei alienæ ad aliquod tempus, non tamen excusatur à restituendo, quando poterit, dictum interesse ordinarium & extraordinarium, quod interim ex ista mora, etsi tunc inculpabili, patitur creditor vel dominus rei v. g. Titius furatus est centum à te, postea incidit in gravem inopiam multis annis: hic certè durante inopiam

opia excusatur à restituendo illa centum ; At redeunte meliori fortuna , non solum debet tibi restituere illos centum , sed omne etiam totius illius temporis interesse , quod tu fortè passus es eo toto tempore ex carentia tuorum centum. *Ratio est* : quia totum illud damnum tibi oritur ex delicto , & injuria Titii præterita : quare licet ipsa mora culpabilis tunc tempore inopiæ non fuerit in se , fuit tamen culpabilis in radice , scilicet injuria præcedenti : Quare omnia damna , quæ immediatè , vel mediatè ex delicto , vel injuria præterita procedunt , obnoxia sunt restitutioni ob injustitiam primò factam : uti cum aliis doctè observat Tamb. *lib. 8. tit. 3. c. 27. §. 5. n. 5.* Meritò tamen excipiens calum , quo fur rem alienam absumpsisset tempore extremæ necessitatis : tunc enim sine dubio ad nullum illius temporis interesse , imò in probabili sententia , neq; ad ipsam rem absumptam restituendam obligabitur.

§. IV.

Statim moraliter post notitiam rei aliena.

131 **R**estitutio debitorum ex re accepta tantum à possessore bonæ fidei facienda est statim moraliter præfato modo , postquam possessor cognovit rem esse alienam , sine mora culpabili tradendo vero domino rem ipsam adhuc extantem , vel id , quo ex illa re aliena ditior factus est. *Omnes.* : Ratio clara jam alibi insinuata est : nam ulterius voluntariè detinens , ex tunc fit possessor malæ fidei , & tanquam talis deinceps ratione injustæ detentionis , & moræ culpabilis tenebitur ad restitutionem , & ipsius rei ,
qualis

qualis tunc erat, vel postea absumptæ, valorem, & insuper omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, *secundum omnes*. Quare hic videndum, an mora illa restituendi sit culpabilis graviter, vel leviter: an dilatio magna, vel modica, an domino, vel creditori multum, parum, vel nihil nociva, & ideo is possit censeri rationabiliter invitus, vel non: & his prudenter perpensis decernenda erit obligatio restituendi gravis, vel levis, illius interesse, lucri cessantis, vel damni emergentis. Et insuper diligenter advertendum.

I. Mora illa restituendi, non est hic mensuranda vel computanda à tempore, quo res accepta est: ¹³² supponitur enim bona fide, & sine peccato accepta; sed à tempore, quo quis primò advertit, & pro certo credit rem verè non esse suam, sed alienam: vel etiam quando incipit notabiliter de hoc dubitare, nec adhibet diligentiam inquirendi veritatem (juxta dicta *cap. preced. sect. 3.*) ab eo enim tantum tempore incipit obligatio restituendi, & non antea.

II. Similiter non est in restitutione attendendum ¹³³ interesse lucri cessantis, vel damni emergentis domino, vel creditori ex re accepta absolute, & pro illo toto tempore, quo res aliena bona fide possessa, vel detenta est; pro eo enim tempore ad nihil obligari potest possessor bonæ fidei, ut ex se patet: sed ex re accepta, & detenta ab illo tantum tempore, quo advertitur esse aliena, si tunc adhuc extet in se, vel in suo emolumento, quo quis scilicet ditior factus sit: si enim eo tempore nihil amplius existat, nihil omninò debere possessorem bonæ fidei, ex dictis liquet,

III. Si

134 III. Si possessor bonæ fidei etiam à tempore, quo advertit rem esse alienam, aliquanto tempore fuit in nulla culpa restituendi ob inopiam, vel impotentiam v. g. alio verò tempore fuit in culpa; & culpabili mora restituendi, similiter tantum obligabitur ad restituendum interesse pro illo tempore, quo fuit in culpa, non autem pro interesse respondente tempori inculpato, ut omnes advertunt. Secus esse de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto, dictum est §. *preced. n. 130.*

135 IV. Debitor ex re accepta, ab illo tempore, quo advertit rem esse alienam, tenetur ad compensandum interesse non tantum ordinarium, sed etiam extraordinarium regulariter loquendo; ab illo enim tempore suâ culpabili morâ est causa illius damni emergentis, vel lucri cessantis domino. Quod si tamen casus contingat, quod dominus jam sciret rem suam, vel id, quo ex re sua ditior factus es, apud te esse, & possit te utiliter de suo interesse, seu damno admonere, & negligeret, probabilissimum est, te non obligari ad interesse extraordinarium restituendum, eadem ratione à fortiori, qua supra de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto admissum est.

§. V.

*Statim moraliter post terminum præfixum,
in contractu impletum.*

136 I. **R**estitutio debitorum ex contractu, ut mutuo, locato, censu, empto &c. facienda est statim moraliter (cessante nimirum legitima causa excusante)

fante) postquam impletus est terminus in contractu præfixus, seu tempus illud, de quo inter partes contrahentes expressè, vel tacitè conventum est, idque etiamsi debitor non admoneatur, vel debitum exigatur à debitore: quia *dies interpellat pro homine* L. Magna. ff. de contrahenda stipulatione. Hoc est, ipse dies, seu tempus statutum, quo, vel intra quod solutio facienda est, interpellat, debitumque postulat pro creditore. Ratio patet ex natura contractus iusti, qui obligat in conscientia ad implendum promissum, termino explicitè, vel implicitè præfixo. Quòd si nullus terminus in contractu sit præfixus solutioni, solutio primùm facienda erit, postquam creditor congruo tempore juxta suam necessitatem, vel utilitatem, aut communem consuetudinem debitum suum exegerit: nisi fortè impeditus exigere non possit, vel à potentiore non audeat: tunc enim terminus solutionis erit, qui prudenter judicabitur esse de rationabili intentione creditoris: ut ex communi notat Laym. cit. Molina disp. 753. Tamb. cit. c. 2. §. 6. a n. 3.

II. Terminus præfixus solutioni in ejusmodi contractibus non debet sumi metaphysicè, vel mathematicè, sed mora communi moraliter, ut suprà generaliter dictum: Unde ad inducendam obligationem gravem, & culpam mortalem, non præcisè attendenda est quantitas moræ culpabilis secundum se in differendo solutionem, sed etiam maxime an talis mora, vel dilatio creditori sit damnosa notabiliter, isque ideo rationabiliter invitatus sit, nec ne: alioquin à mortali excusabitur debitor etiam longio-

longiori tempore, v. gr. aliquot septimanis, imò mensibus differens solutionem. Unde rectè monet *Molin l. cit.* quòd si debitor habeat certum profectum solvendi, nec ex dilatione creditori damnum emergat, vel lucrum cesset, nec sit periculum incurrendi impotentiam solvendi, Confessarium, etiam debeat urgere solutionem, non tamen facillè debere damnare peccati mortalis, aut absolutionem negare ob solam dilatam, etiam multo tempore, solutionem debiti: quæ licet injusta sit, si tamen certò futura sit solutio, secluso damno interea emergente, vel lucro cessante, non potest censerì injuria gravis, & sufficiens ad culpam mortalem. In oppposito autem jam vides, dilationem culpabilem etiam aliquot dierum, vel unius septimanæ posse attingere culpam mortalem.

138 III. Quòd si tamen dies solutionis præcisè definitus sit, maximè cum juramento, quamvis multi censeant peccare mortaliter eum, qui secluso iusto impedimento non solvit definito die; adhuc tamen *Molin l. cit.* aliique post ipsum meritò censent, non semper esse mortale: quia etiam juramentum intelligitur morali modo, & sortitur naturam actûs, cui adjungitur. Unde quando dilatio nullum detrimentum adfert creditori, dilatio etiam ultra terminum juratum, non erit censenda mortalis. Similiter notant alii apud *Tamb. cit. §. 6. n. 4.* non esse reum culpæ mortalis, qui, cum debeat statò die, v. g. singulis Calendis Decembris, vel Angariis solvere centum aureos, eos non solvit, nisi à domino requiratur: is enim est modus ordinarius ejus-

modi census solvendi. Sed hoc intelligendum est cum limitatione : nisi dominus , vel creditor sit rationabiliter invitus ad talem dilationem : ut si propter potentiam , vel dignitatem debitoris non audeat creditor inops exigere : tunc enim certe non poterit exculari debitor , qui est solvendo , à gravi culpa.

IV. At quid de præventionem termini in restituendo debito ex contractu ? Distinguendum est : si terminus solvendi conditus fuit in favorem debitoris , ut in mutuo , & commodato , debitor poterit terminum prævenire , & citius solvere , creditore utique non recusaturo. Quòd si creditor acceptare tunc velit , & res individua postea forte pereat sine culpa debitoris , interitus non huic , sed creditori imputatur. Vide Dianam , *citt. p. 1. r. 8. resol. 17.* Quando autem terminus præfixus fuit in favorem creditoris , ut in locato pro pretio ad certum tempus , in censu seu mutuo pro annua pensione &c. tunc debitor prævenire terminum non valet regulariter , esse enim in damnum creditoris , scilicet diminutionem pretii , seu pensionis. Cæterum creditori nunquam conceditur petere rem sibi debitam ante terminum impletum , & conventum , nisi in tribus casibus. 1. Si debitor vergat ad inopiam , seu sit in periculo , ut vocant , *falloris.* 2. Si fugam parat. 3. Si incipit esse suspectus de non solvendo : nam tunc cogetur vel reddere , vel cautionem præstare. Hæc ex communi apud *citt.* breviter annotare libuit.

Alioquin obligabitur insuper de interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex mora culpabili.

1401. **D**ebitor ex contractu etiam legitimo, si termino transacto in mora mortaliter culpabili restituendi, seu solvendi existat, obligabitur in conscientia sub mortali ad compensandum omne interesse, seu lucrum cessans, vel damnum emergens domino, vel creditori ex illa culpabili solvendi mora. *Omnes.* Ratio clara est: quia tunc ista culpabili morâ injustum damnum infert creditori, qui ex illius culpa lucrum cessans, vel damnum emergens patitur. Idque verum est in omnibus contractibus: nam exceptio illa quoad venditionem, vel emptionem per leges civiles facta, solum in foro externo locum habet, ut benè ostendit *Lugo disp. 18. Sect. 2. contra Molinam*: Ideoque de illa hîc non est laborandum. Quare in foro conscientia non possunt excusari à peccato, & à restituendo illo interesse Nobiles, ac domini, qui cum facillè possent, culpabiliter non solvunt mercatoribus v. g. merces emptas, opificibus operas factas, quibus propterea lucrum cessat, & damnum emergit. Si enim verè sunt in culpa non solvendo necessariò sequitur, ut ad omne interesse obligentur. Quamvis tales subinde excusari possint ex eo, quòd mercatores, aliive creditores tale interesse non exigant, nec de eo solvendo ipsos admoneant, juxta dicenda.

141 II. Ad inducendam obligationem restituendi

ejus.

eiusmodi interesse sub mortali, requiritur ut mora debitoris in solvendo sit culpabilis culpâ Theologica gravi, seu mortali: cum nimirum quis seclusa omni causa excusante, solutionem notabili tempore differens, advertit dilationem creditori esse damnosam, eumque merito, & rationabiliter esse invitum. Quare si nulla adsit culpa Theologica, vel solum adsit culpa venialis, non erit debitor obligandus sub mortali ad compensandum interesse quodcumque, sive ordinarium, sive extraordinarium. v.g. Emitti centum modios frumenti Mense Januarii, brevi tempore solvendo, & sine culpa mortali distulisti solutionem pretij usq; ad mensem Majum, quando frumenrum jam multo majori pretio venditur, non obligaris, nisi ad valorem conventum Mensis Januarii; non autem ad illum excessum pretij Mensis Maii, quod est interesse ordinarium. idemque est, si pecuniâ debitâ, & tempestive à te redditâ, mense Majo creditor quodcumque lucrum acquisivisset, quod est interesse extraordinarium. *Ratio* superius generaliter data est: quia nulla culpa vel levis, & venialis tantum culpa, in differendo, non potest parere obligationem gravem, & sub mortali ad compensandum interesse. *Excipe*: nisi in contractu debitor verè & libere consentiente appositum fuerit pactum solvendi interesse ex quacunque mora, etiam inculpabili proveniens: tunc enim debitor obligabitur ex pacto, non autem ex delicto moræ culpabilis. Vide de hoc Lugonem *disp.* 21. *Sett.* 1. n. 23.

III. Quia ergo (ut *S. preced.* dictum) terminus 142

Y 2

pra-

præfixus solutioni debet accipi non mathematicè sed more communi humano moraliter, hinc plerumque excusatur debitor à restituendo interesse non solum per hoc, quòd dilatio solutionis non fuerit culpabilis mortaliter, sive propter impotentiam, difficultatem solvendi, sive propter ignorantiam, oblivionem, vel similem causam, sed etiam ex hoc, quòd debitor bona fide putaverit creditorem non esse graviter invitum ad modicam talem dilationem, cum in praxi non soleant ita urgere debitores, ut ipso die, vel tempore præfixo solvant, sed cum aliqua benignitate extensio fiat. Item credere plerumque poterit debitor, cum creditores scientes, & potentes exigere debitum, tamen non exigunt, non esse ita graviter invitos ad prædictam dilationem: & sic se, & à peccato gravi dilationis & ab onere restituendi interesse liberari. Vide Lugonem *disp. 18. Sect. 2. n. 38.*

143 IV. At supponamus creditores esse omninò invitos ad dilationem solutionis ultra terminum: quæstio jam est, an ad hoc, ut debitor in conscientia obligetur ad solvendum interesse extraordinarium (nam de ordinario non est dubium deberi ante admonitionem) ex mora culpabili, debeat prius fuisse admonitus à creditore dicente v. g. solve mihi meos centum modo debitos, aliàs negotiationes meas exercere non poterò; ideòq; lucrum mihi cessans compensare debebis? Negant eiusmodi præmonitiones requiri, *P. Navar.* & alii cum *Diana p. 1. tr. 8. resolut. 87.* Quia juxta jus supra allegatum: *Dies interpellat pro homine.* Affirmant autem

tem, talem præmonitionem requiri *Azorius*, aliisque
 citt. *Lugo disp.* 18. *Seçt.* 2. *Tamb. cit. tract.* 3. c. 8.
de mutuo §. 3. n. 8. Ratio est: quia debitor fortas-
 se, si de novo hoc onere admoneatur, omnibus vi-
 ribus illud cavere, & debitum solvere sataget. Et
 quia si non admoneatur, meritò præsumet, & cre-
 det debitorem velle condonare illud subsequens in-
 teresse: nam generalis illa præsumptio, quòd quili-
 bet velit lucrari suis rebus, si possit, non videtur
 sufficere ad ponendam obligationem tam certam in
 debitore. Nec obstat illud jus allegatum: hoc enim
 solum intelligitur de debito principali, seu sorte,
 vel lucro convento in negotiatione, non verò de
 quocunque interesse possibili, vel consequente. Ex-
 cipitur tamen hîc consuetudo Mercatorum præser-
 tim in mutuis, de quo alibi.

§. VII.

*Nec satisfacit successivè restituendo per par-
 tes, cum quis potest simul restituere totum.*

I. Debitum nimirum sive ex contractu, sive ex
 delicto magnæ alicuius summæ, etsi subsi-
 stente rationabili causa satisfaciat restituendo suc-
 cessivè per partes: ut si simul non suppetat tanta
 summa, sed successivè comparanda sit: aut restitu-
 tio ob periculum infamiæ, vel damni debeat fieri
 occultè & successivè, ne advertatur.

II. Quando tamen commodè potest simul sol-
 vere totum, non satisfacit restituendo successivè
 per partes, nisi in casu raro rationabiliter præsu-
 mere possit de consensu domini in talem modum
 restitu-

342 *Traët. IV. Pralim. ad Præcepta. 2. Tab. Cap. III.*
restituendi. *Communis DD. apud citt. omnes.* Ratio est: quia eo casu debitor detinet alienum rationabiliter invito domino, cum tamen jure naturæ teneatur restituere statim moraliter, quando commodè potest: ergò nolens, cum commodè possit, restituere totum debitum, sed solum successivè per partes absque ullo præsumpto rationabiliter consensu domini, peccat contra justitiam pro ratione materiæ, & moræ solvendi, ex genere suo mortaliter: & consequenter cum tali proposito non potest absolvi à Confessario, juxta communem Doctorum apud *Molinam. Laym. citi.* Ratio clara est: quia talis pœnitens non vult cessare à toto peccato injustæ detentionis rei alienæ simul, & simpliciter, sed solum secundum quid, successivè per partes: ideòque non est perfectè pœnitens, nec dispositus, nec capax absolutionis.

146 III. Attamen *Navar. Hostiensis Gabriel. apud Dicastillum* mox citandum, docent posse talem absolvi, quando Confessarius duo videt ex dispositione pœnitentis: Quòd concessio ei hoc modo restituendi, restituet, aliàs non. 2. Si creditor ex hac dilatione successiva restituendi non incurrat aliquid notabile damnum, tunc enim, ajunt, cum Confessarius utiliter gerat negotium creditoris, videtur creditor consentire in eam dilationem, & successivam solutionem. Sed certè videtur consentire plerumq; coactus & admodum involuntarius propter obstinationem, vel avaritiam debitoris, sicut mutuarius consentit in usuras solvendas usurario; ergò sicut usurarius, ita talis debitor propter illum
confer-
tonse
IV
si ultr
Conte
pter ig
quòd
obliga
vertat
jori ol
dissim
abeat
rtiam
credite
geret
citt. D
dub. I.
si tam
ceri p
aperie
sa sit,
Consc.
In ista
C
propos
poterit
enim

consensum, à peccato, & verè injuriâ excusari, & consequenter à Confessario absolvi non poterit.

IV. Probabilis tamen, & tuta erit hæc sententia, ¹⁴⁷ si ultra ista duo addatur etiam tertium, scilicet ut Confessarius advertat pœnitentem debitorem propter ignorantiam probabilem, bona fide putare, quod eo modo per partes solvendo satisfaciat suæ obligationi: tunc enim, si idem Confessarius advertat se nihil profuturum admonendo eum de majori obligatione totum simul solvendi, prudenter dissimulando poterit eum absolvere, ne alioquin abeat desperatus, vel loco peccati materialis, jam etiam formaliter peccaturus: sic enim non solum creditoris, sed etiam pœnitentis negotium utiliter geret Confessarius. Ita *Sylv. Armilla, Navar. alijs cit. Dicastillus lib. 2. de restit. tract. 2. disp. 10. dub. 1. a. n. 6. Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 4. n. 4.* Quòd si tamen eo casu debitor pœnitens dubitet, & doceri petat de obligatione sua, jam veritas ei syncerè aperienda erit, cum jam dubitet, & conscientia læsa sit, juxta communem doctrinam in materia de Conscientia, & Pœnitentia.

§. VIII.

In istis secus volens debitor à Confessario, ne moribundus quidem absolvi poterit.

Certum est apud omnes, Confessarium non ¹⁴⁸ posse absolvere pœnitentem, qui non habet propositum restituendi, quamprimùm commodè poterit, seclusa justa causa excusante. *Omnes.* Hoc enim propositum essentialiter includitur in ipsa

contritione , seu dolore efficaci de peccatis cum proposito vitandi omnia peccata impoſterum, quale eſt etiam inſta detentio rei alienæ. Ubi tamen iterum advertendum, quòd paulo ante dictum. Si nimirum Confefſarius advertat debitorem propter ignorantiam invincibilem bona fide non advertere ſuam obligationem reſtituendi in toto, vel in parte, & ſe admonendo, vel inſtruendo nihil profuturum, poteſt, & debet prudenter diſſimulando eum abſolvere, (& non inſulſè ſtatim ad aliũ remittere &c.) & ſic potiùs illum relinquere in bona fide ſimpliciter peccati materialis, quàm facere, ut deinceps (etiã ex mera propria malitia) etiam formaliter peccet, vel omninò deſperatus abeat. At verò ſi ſimiliter doceri petat ipſemet, omninò veritas aperienda erit, ut etiam modo dictum.

[149] II. Ad abſolutionem conferendam non prærequiritur reſtitutio realis, ſed ſufficit mentalis, ſeu firmum proſitum reſtituendi in proximum, ut contra *Mercatum*, & quosdam nimirum criticos, docent omnes Theologi. Imò quamvis aliquis ſemel in confeſſione promiſſiſſet, & poſt culpabiliter neglexiſſet reſtituere, poſtea tamen ſeriò dolenti, & aſſerenti ſuum firmum proſitum reſtituendi, credere, & abſolutionem non negare debet Confefſarius; ex eo enim, quòd quis ſemel, & iterum proſitum non impleverit, non ſequitur etiam poſtea non ſeriò promittere, vel reſtiturum non eſſe. Et ſicut in omnibus aliis Confefſarius credere poteſt, & debet pœnitenti, qui in hoc iudicio eſt teſtis tam pro ſe, quam contra ſe, ita etiam in hoc. Unde à fortio-

fortiori, quoties poenitens accedit cum impotentiâ restituendi, est absolvendus, si dicat, se habere firmum propositum restituendi, quamprimùm poterit; esto sapiùs antea restituere culpabiliter neglexerit: idque etiamsi restitutio facienda sit pro decimis Ecclesiæ, ut ex *Molina* docet *Dicastillus* *en. n. 12.* Ratio est: quia *Concilium Trid.* dum præcipit Confessariis, ne absolvant debitores decimarum, quousque eas solverint, eosque excommunicari jubet; intelligendum est, loqui de debitoribus potentibus solvere, qui que non solvendo peccant, qui soli excommunicari possunt; undè impotentes tunc benè possunt absolvi, etiamsi in foro externo habeantur excommunicati, modò in foro conscientiæ excommunicationem defactò non incurrerint: quia scilicet jam verè erant impotentes, quando excommunicatio lata fuit; quòd si verò erant potentes solvere, quando lata fuit excommunicatio, eamque reverà incurrerunt, jam non poterunt absolvi à peccatis, nisi priùs absolvantur ab excommunicatione ab eo, qui potest, & præstita cautione de solvendo, quamprimùm poterunt, juxta communem doctrinam *in materia de censuris.*

III. Qui bis, ter, aut sapiùs in aliis confessionibus iussus, & pollicitus restituere, & tamen, cum facile potuerit, non restituit, regulariter non est absolvendus, nisi priùs re ipsa restitutionem fecerit, iteoque remittendus, ut priùs restituat, *juxta communissimam DD.* Ratio: quia talis homo est in periculo proximo, ipsâ experienciâ compertâ, etiam impòsterum omittendi restitutionem. Sicut

enim concubinarius sæpius iustus, non eiciens concubinam; ita sanè etiam debitor, qui sæpius, ter, quater, sexies v. g. proposuit, & promisit restituere, & non restituit, manifestè arguitur inefficacis propositi, ideòque ordinariè non est absolvendus, sed remittendus, ut priùs restituat, si commodè possit: si commodè non possit remitti, iterum seriò proponenti ea vice prudenter credendum erit: nam talis posset esse pœnitens, & tales circumstantiæ possent concurrere, ut Confessarius possit, & debeat esse contentus solo proposito restituendi, etiam si antè sæpius iustus restitutionem omiserit. Utrum *Nav. valentia*, & aliis notat *Molina disp. 756. n. 3.* Sic declarans exemplo: ut si Confessarius non leviter credat, pœnitentem re ipsa statim restitutum, ex eo, quòd non eà acrimoniâ ei fuerit injuncta restitutio in præcedentibus confessionibus: vel si aliæ adsint circumstantiæ ad id credendum; & maximè si injungat illi, ut non priùs accedat ad Eucharistiam, donec restituat &c. *Sic ille.* Dixi ergo notanter, *regulariter* tales non esse absolvendos.

351 IV. Confessarius non tantùm sanum absolvere non potest volentem restitutionem differre usque ad mortem, & dispositionem ultimæ voluntatis suæ: quia nimirum talis non videtur habere firmum, & absolutum propositum restituendi statim moraliter, sicuti obligatur; sed solum conditionatum, & suspensum: volo restituere, non sicut, & quando debeo, sed quando moriar, vel si moriar: adeòque eo ipso consentit in injustam detentionem rei alienæ interea, dum vivit. Sed neque absolvere potest

potest moribundum, seu in articulo mortis constitutum, qui cum commodè possit, non vult ipse restituere, seu per se, sed onus restituendi relinquere heredibus. Ratio manifesta est eadem: quia non vult restituere absolutè, sed conditionatè, si moriatur: interim consentiens in iniustam detentionem rei alienæ, & damnum proximi, ideòque ad absolutiorem est indispositus. Deinde per se culpa gravis est, obligationem propriam velle transferre in alios qui ordinariè erunt ipso testatore negligentiores, ut cetera taceam. Denique talis dispositio restitutionis nimis periculosa, & multis modis injuriosa, ac damnosa est creditoribus, ut experientià nimis notum. Sic DD. passim Navar. uterque, Sylv. Azorin., aliisque cit. valdè rigidè Molina disp. 753. Lessius lib. 2. c. 12. dub. 3. n. 11.

SECTIO IV.

Ubi, quo loco restituendum?

SUMMARIUM.

13. Restitutio ex delicto faciendâ est in loco Domini seu creditoris, ubi scilicet is rem suam haberet, si ablata, vel detenta non fuisset.
14. Idque semper expensis ipsius debitoris.
15. Non solum quando ipse rem aliò transtulit.
16. Sed etiam quando ipse dominus seu damnificatus aliò migrabit, & rem seu pretium ejus secum asportasset.
17. Quòd etiam verum est, si restitutio fiat ex sola iniusta detentione.
18. Usque ad n. 161. Quantas expensas facere debeat debitor ex delicto ad restituendam rem alienam, variae sunt sententiae.